

VISUELLE ALDRINGSTEGN – HVAD BETYDER DE

Helle Rexbye

»Aldring« og »udseende« er kernebegreber i et igangværende pilot-projekt ved Center for Aldringsforskning, Syddansk Universitet. Projektet sætter bl.a. fokus på hvordan alder aflæses visuelt, samt faktorer der har indflydelse på hvor hurtigt man ældes af udseende. 20 sygeplejersker har vurderet fotos af 387 tvillingepar. De kropslige markører som næsten alle vurderer højest, er øjne og hud. Denne artikel er en beskrivelse af studiets foreløbige resultater.

Helle Rexbye er cand.mag. i kulturformidling og forskningsassistent ved Center for Aldringsforskning. Projektet er udført i samarbejde med professor, dr.med. Kaare Christensen, Institut for Sundhedstjenesteforskning, SDU, og institutleder, lektor Jørgen Povlsen, Institut for Idræt og Biomekanik, SDU.

Gerontologi og samfund 2003; 19, 3: 60-62

KRONOLOGISK OG KROPSLIG ALDRING

»Han er kommet til at se gammel ud« eller »han holder sig godt af sin alder« er sproglige vendinger vi ofte støder på i vores hverdag. De vidner om at »alder« og »udseende« er fænomener vi lægger mærke til hos de mennesker vi møder, og som vi har bestemte forventninger til.

Der er stor forskel på hvor hurtigt vi ældes i udseende. Nogle ældes meget tidligt, mens andre holder sig godt langt op i årene. Når vendingen »at holde sig godt« bruges om ældre mennesker, kobles den ofte dels med noget helbredsmæssigt: »han ser rask ud«, og dels med noget rent aldersrelateret: »han ser yngre ud, end han er«. I mødet med ældre mennesker tolker vi tilsyneladende udseende i forhold til forventede dualiteter af sundhed/ungdommelighed versus sygdom/aldring.

Netop disse fasttømrede dualiteter har været udgangspunkt for et tværvideenskabeligt pilot-projekt ved Center for Aldringsforskning, SDU, hvor vi har ønsket at se

nærmere på det aldersrelaterede udseende og dets betydninger. Med fænomener som »aldring« og »udseende« har vi samtidig bevæget os ind i komplekse samspil af biologiske processer og kulturelle diskurser. I et forsøg på at nærme os disse fænomener har vi i første omgang valgt at forankre projektet snævert i en medicinsk del og en kulturel perspektivering med fælles omdrejningspunkt i de visuelle aldringstegn.

MEDICINSK PERSPEKTIV

I den medicinske verden er »udseende ældre end svarende til alderen« en vending man af og til støder på i hospitalsjournaler, idet »tidlige aldringstegn« indgår i den kliniske vurdering og associeres med en dårlig helbredstilstand og dårlig prognose. Kun meget få studier har dog beskæftiget sig med i hvor høj grad vi er enige om hvorvidt en persons udseende er alderssvarende^{1,2}, eller har forsøgt at afklare det grundlag hvorpå den aldersmæssige indplacering finder sted.^{2,3} Om der er en sammenhæng mellem »udseende ældre end svarende til alderen« og en dårlig prognose, har ligeledes kun været sparsomt undersøgt.⁴

UNDERSØGELSESFELT

Vi besluttede derfor at undersøge:

1. Kan man aflæse et menneskes alder blot ved et blik?
Hvilke tegn lægger vi til grund for aflæsning af alder?
I hvor høj grad er vi enige i vores aflæsninger?
2. Hvorfor ældes vores ydre så forskelligt?
I hvor høj grad kan man tale om hhv. miljømæssige påvirkninger og/eller genetiske dispositioner til at »holde sig godt«, eller til at ældes tidligt?
3. Er der en sammenhæng mellem dét at blive vurderet ældre end kronologisk alder og dødelighed?

METODE

Vi har taget udgangspunkt i fotografier og oplysninger indhentet ved de fortløbende undersøgelser ved Tvillingeregistret, Syddansk Universitet: Det Longitudinelle Studie af Danske Tvillingers Aldringsproces (LSADT). LSADT-undersøgelserne foretages hvert andet år og indhenter oplysninger om 70+-årige tvillingers fysiske tilstand, tid-

ligere sygdomme, familiemæssige forhold, kognitive funktioner, mentale status, ryge- og alkoholvaner, erhverv og socialklasse.

I forbindelse med undersøgelsen i 2001 deltog ca. 2200 personer. Som en ekstra del af undersøgelsen blev de bedt om at lade deres ansigt fotografere. 91% af de kognitive intakte deltagere gav tilladelse til dette (standard: digitalt kamera, 0.6 m afstand, person en face med neutral baggrund). Fotografierne blev efterfølgende sorteret efter kvalitet og efter tvillingernes køn og zygoti (én- eller tveæggede) hvilket resulterede i et totalt antal fotografier af 387 tvillingepar af samme køn (fotograferet enkeltvis).

PILOT-PROJEKT

I pilot-projektet er 20 kvindelige sygeplejersker (25-46 år) bedt om at vurdere alder på alle fotograferede tvillinger, og den gennemsnitligt vurderede alder har dannet grundlag for begrebet »skønnet« alder. Sygeplejerskerne (informanterne) er ligeledes blevet bedt om at give selvvalgte bud på hvilke faktorer de har tillagt størst betydning i deres aldersvurdering, ligesom de har udfyldt et spørgeskema vedrørende de konkrete tegn der har ligget til grund for deres indplacering af alder. Spørgeskemaet har fx givet mulighed for at udpege og graduere forskellige faktorer vedrørende *kropslige markører* som: hår, hud, øjne, øjenbryn, tænder, mund/læber, ører, næse, ansigtsudtryk/mimik, holdning, vægt, »udstråling«; og *eksterne markører* som: makeup, påklædning og omgivelser.

KROPSLIGE MARKØRER

Der er en forholdsvis stor spredning i informanternes aldersvurdering. Derimod er de relativt enige om indplacering i en alderskala. De kan således godt ligge fem år fra hinanden i aldersvurdering, men er alligevel relativt enige om hvem der ser ældre/yngre ud. Man må altså formode at der er nogle træk eller tegn som er signifikante for at se hhv. ældre/yngre ud.

De kropslige markører som næsten alle informanter vægter højest, er *øjne* og *hud*. De fleste ser begge markører som afgørende, men bedt om at foretage en prioritering udpeger 10 ud af 20 informanter øjnene som vigtigste markør (se note), otte nævner huden, én nævner ansigtsudtryk og én nævner hårfarve.

Helle Rexbye
Center for Aldringsforskning
Syddansk Universitet
Sdr. Boulevard 23a
5000 Odense C
hrexbye@health.sdu.dk

*Søstrene er enæggede tvillinger.
Begge er vurderet yngre end
kronologisk alder.*

Når *øjnene* nævnes, er det både øjenomgivelser som rynker, poser under øjnene, ind-sunkethed og »vandede« øjne; såvel som blik, »liv« i øjnene og udstråling der beskrives. Der er altså både tale om nogle rent fysiske aldersforandringer i og omkring øjnene, men også om noget man måske kunne kalde afspejling af noget indre, af viljestyrke eller udstråling – som tilskrives øjnene. Informanterne beskriver det også i udtryk som: »om personen er med«, »om personen er falmet i blikket«, »spræl i øjnene«, »nær-vær« osv. Beder man informanterne beskrive hvad begrebet »udstråling« dækker over, defineres dette forskelligt, men alligevel med fælles træk som kan samles i begreberne: Blik, attitude og/eller holdning.

Huden er som nævnt den anden vægtige faktor, idet rynker i ansigt og på hals scorer højest, efterfulgt af pigmentforandringer og farve.

EKSTERNE MARKØRER

Ser man på de *eksterne* markører, tillægger flere informanter tøj og makeup megen betydning. Stil og velplejethed opfattes som udtryk for hvor godt man »følger med« mentalt og fysisk.

Vurdering af alder falder således i flere »lag«. Mange informanter udtrykker at de kropslige markører giver »*hovedinddelingen*« i alder, mens tøj og stil udgør *nuancerne* og viser hvor godt »man følger med«. De kan trække aldersvurderingen op eller ned.

ALDER OG KØN

I alders aflæsningen ligger der tilsyneladende en »mental« grænse omkring de 80 år, forstået på den måde at flere informanter har fortalt at de som udgangspunkt har vurderet over/under 80 år. Først derefter har de »finjusteret« alderen på de fotograferede personer. Når tallene fra informanternes vurdering analyseres, viser det sig faktisk også at

der ligger en form for skæringsflade omkring de 80 år, idet »skønnet« alder generelt ligger tættest på kronologisk alder hos personer der er omkring 80 år. Der er en tendens til at personer som er noget over 80 år, vurderes lidt yngre end kronologisk alder, og omvendt.

Selv om alle informanter er sygeplejersker med geriatrisk erfaring, oplyser næsten alle at de har brugt egne bedsteforældre eller andre slægtninge/bekendte som aldersreference-personer, og ikke fx patienter eller medieskabte ældre billeder.

Informanterne er næsten alle enige om at der er forskel på at vurdere kvinder og mænds alder, men ikke om hvilket køn der er lettest at vurdere. Flest informanter mener at de har lettere ved at vurdere kvinders alder fordi de her føler sig mere på hjemmebane. Andre finder det sværere at vurdere kvinders alder da kvinder lettere kan »snyde« ved hjælp af tøjstil, make up og hår. De faktiske resultater viser dog at informanterne er nogenlunde lige gode/dårlige til at vurdere mænd og kvinders alder.

FREMTIDIGE RESULTATER

Da vores udgangspunkt er fotografier af både enæggede og toæggede tvillingepar, er der mulighed for at fastslå i hvor høj grad »skønnet« alder er genetisk betinget, ved at sammenligne hvordan hhv. enæggede og toæggede par aldersvurderes i forhold til hinanden og i forhold til kronologisk alder. Det er med andre ord muligt at udregne hvor stor en del af årsagerne til om man »holder sig godt« der kan tilskrives arv hhv. miljø. Med de oplysninger der allerede er indhentet, vil det ligeledes være muligt at pege på specifikke miljømæssige faktorer af betydning for fremskyndet visuel aldring. Disse udregninger publiceres snart. På sigt vil det være muligt at undersøge om der er en sammenhæng mellem fremskyndet visuel aldring og dødelighed.

KULTURELT PERSPEKTIV

I et kulturelt perspektiv kan fremskyndet visuel aldring ses som en væsentlig kulturel markør. »Udseende« og »alder« er i kulturel henseende betydningskabende elementer.

I den postmoderne »overfladekultur«, eller forbrugerkultur, aflæses kroppen som symbol på selvet hvilket har gjort kroppens visuelle fremtræden vigtigere end nogensinde før. Dermed er kroppens iscenesættelse og den enkeltes valg af livsstilsmarkører blevet centrale udtryksformer.^{5,6} At udseende er vigtigt, må ses i forhold til vores samtidige kulturelle kropsideal som forbinder skønhed med ungdom. Den unge (og slanke) krop har været den eftertragtede værdige og se-værdige krop hvilket har efterladt den aldrende krop, eller alderdommens tegn, stigmatiseret. De postmoderne valgmuligheder for kroppens iscenesættelse har således i høj grad været begrænset af den biologiske aldringsproces. Dilemmaet omkring den aldrende krop som repræsentation har bl.a. fundet sit sproglige udtryk i en sætning som »*at være gammel af ydre, men ung af sind*« som peger på en konflikt mellem kroppens udtryk og det den står for.

BETYDNINGSLAG

En af kultur-semiotikkens fortjenester har været at pege på tegnenes mulige kulturelle kodninger og de fortolkningslag vi i kraft af kulturelle og subkulturelle fællesskaber læser os ind i. Der er altså både forskelle i vores aflæsning af tegn, men også ligheder hvilket vi ser en flig af i sygeplejerskernes aflæsning. Hudens ældning med rynker og poser er, som vist, en af de biologiske markører som tydeligst betegner vores alder. Samtidig er huden også – i hvert fald for kvinder – blevet det område hvor der sættes flest kræfter og penge ind på at tilsløre og bekæmpe aldrings-tegn netop fordi aldringens hud kulturelt er negativt kodet.

I aflæsningen af visuelle udtryk spiller mange faktorer sammen. Som nævnt har *øjne* og *hud* afgørende betydning når vi aldersvurderer (i hvert fald) ældre mennesker, men også andre tegn som tøj, hårfarve osv. spiller ind. Man kan altså sige at betydningerne spiller sammen og danner en samlet individuel alders-tolkning. I aflæsningen af tegn kan det desuden være givtigt at søge at skelne mellem forskellige betydningslag, fx mellem *denotative* (tegnes kernebetýdninger) og *konnotative* lag (tegnes medbetýdninger).

I det *konnotative* lag kodes tegnet i bestemte retninger – det er her man kan spekulere i budskaber eller manipulere med sine udtryk, fx smykke sig med ungdommens tegn. De konnotative lag peger altså ud fra tegnet og i andre retninger. Spiller disse retninger imod hinanden, kan der hos modtageren opstå tvivl i aflæsningen af signalværdierne. Fx giver informanterne netop udtryk for at det er sværest at vurdere alder når personer sender »modsatrettede« signaler. Er »konflikten« blot mellem biologiske og kulturelle tegn, vejer *biologien*, som vi har set, langt tungest.

MOD ET DEKRONOLOGISERET SAMFUND

Konnotationer er bevægelige, og betydninger er ikke stationære. Tager man udgangspunkt i aldringstegn, må der i spillet mellem aldringens biologi og kultur netop nu siges at være bevægelse på især to fronter: For det første træder de ældre – med den nye ældregeneration – hjemmevant ind på forbrugerscenen. Den nye type ældre der begynder at markere sig, kender iscenesættelsens kunst og giver masser af ny næring til aldersdommens udtryk. For det andet tyder meget på at hele vores aldringsforståelse er under omformning. Historikeren John Gillis⁷ taler fx om en tiltagende opløsning af traditionelle livsfaser. Vores aldringsbegreb bliver tiltagende diffust og flertydigt hvilket har en tilsvarende opsplitning af symbolske aldersforestillinger til følge. Dét vi forbinder med aldring og aldringstegn i dag, vil være anderledes om nogle år.

Gillis beskriver i øvrigt denne udvikling som en bevægelse fra et kronologisk »age-locked« samfund til et *de-kronologiseret* samfund. I samme sætning kan også aldringsforskningens tilsvarende bevægelser aflæses: væk fra den ensartede successive aldringsproces knyttet til kronologisk alder, og mod individuelt forskellige aldringsprocesser og forskning i biologisk alder, subjektiv alder, føle-alder, ideal-alder – og nu, som her, også »skønnet« alder.

FRA UNGDOMMELIGHED TIL BEVÆGELIGHED

At tolke aldringstegn knytter, som anført, an til ungdommelighed som ideal. Det er ungdommeligheden vi kulturelt set efterstræber. Ungdommelighed som begreb er netop samtidig et illustrativt eksempel på betydningers bevægelighed i tid. *Ungdom* som ideal brød frem i takt med det moderne samfunds fremvækst, idet ungdom blev synonym med nogle af modernitetens nøglebegreber: hurtighed og fremskridt. Ungdommelighed blev en central værdi, vedholdende indlejret som ideal i forbrugerkulturen hvor også det ungdommelige ydre bliver efterstræbelsesværdigt.

Med postmoderniteten har begrebet tilsyneladende tillige fået en ny drejning. Ifølge fx sociologen Zygmunt Bauman er en af kroppens vigtigste funktioner at være fleksibel og parat til at modtage og tilpasse sig nye stimuli udefra. Det gælder om at holde alle muligheder åbne og undgå fastlåsnings.⁵ Ungdommelighed er nu i højere grad et spørgsmål om fleksibilitet og om evne til at »flytte sig«. I aflæsningen af alder er netop denne evne, som vist, noget af det informanterne lægger vægt på. Evne til at »følge med« var ord der især blev brugt. Evne til bevægelighed kunne man også sige. Men hvor sidder ungdommeligheden, kan man så spørge?

»MODERNNESS«

Den amerikanske etnograf Valerie Fennell er en af de få som også har beskæftiget sig med aflæsning af alder.⁸ Hun deler aldring i flere dimensioner: fysiske aldringstegn, psykologiske aldringstegn, helbred, kronologisk alder og et sidste lag som hun kalder »modernness«. Hermed mener hun stil, altså fx tøj, hår osv.

I sygeplejerskernes aflæsning blev netop dette lag bemærket. Det var, som tidligere beskrevet, i dette lag ord som »om personen følger med« blev brugt. Det var også dette lag som havde betydning for nuanceringen af aldersaflæsningen. Fennells pointe er at man sagtens kan være ung i nogle dimensioner og gammel i andre. Hvordan man fremtræder og aflæses, er altså igen et spørgsmål om samspil af tegn. I informanternes aflæsning så vi at nok har stil betydning, men øjne, udstråling og hud tillægges større vægt i aldersvurderingen. Hvis man skal pege på ungdommeligheden i det ydre, kan man måske sige at den kan sidde alle vegne, i alle lag og dimensioner. Men ud fra dette pilotprojekt ser vi at vi især bemærker den i *stilen*, i *blikket* og i *huden*.

Samlet set har pilot-projektet indtil nu givet enkelte svar, og rejst endnu flere spørgsmål. Vi vil snart kunne anslå graden af genetiske dispositioner for »skønnet« alder samt udpege andre faktorer der har indflydelse på hvor hurtigt man ældes af udseende. På sigt vil vi, som nævnt, også have mulighed for at efterprøve om der er hold i sammenkædnin-gen *sundhed/ungdommelighed*, eller i hvert fald at undersøge om vi lever længere hvis vi bedømmes yngre end kronologisk alder.

Hvis dette er tilfældet – hvilket vi ud fra foreløbige resultater har en formodning om – rejser flere spørgsmål sig: Hvad betyder det præcist at vi kulturelt set har travlt med at skubbe aldersdommens tegn bort? Ændrer vi fx handlemønstre for at opnå et ungdommeligt ydre? Eller lever vi måske længere fordi vi »følger med«? I aflæsningen af aldringstegn forventer vi således langt fra at kunne afklare det komplekse spil mellem biologi og kultur, men måske kan dette projekt være med til at besvare nogle af spørgsmålene og samtidig åbne nye interdisciplinære veje. ■

LITTERATUR

1. Sheretz EF, Hess SP. Stated Age. *New England Journal of Medicine* 1993, 329(4): 281-282.
2. Rikkert Marcel, Olde GM. Visual Estimation of Biological Age of Elderly Subjects: Good Interrater Agreement. *Gerontology* 1999; 45: 165-167.
3. Bulpit CJ, Markowe HLJ, Shipley MJ. Why do some people look older than they should? *Postgraduate Medical Journal* 2001, 77(911): 578-581.
4. Borkan GA, Bachman SS, Norris AH. Comparison of visually estimated age with physiologically predicted age. *Social Science & Medicine* 1982; 16 (2): 197-204
5. Bauman Z. *Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality.* Oxford: Blackwell (1995) 1998.
6. Giddens A. *Modernitet og selvidentitet.* Selvet og samfundet under sen-moderniteten. København: Hans Reitzels Forlag (1991) 1999.
7. Gillis J. *A World of Their Own Making: Families and the Modern Culture of Aging.* In: Povlsen J, Mellemegaard S, de Connick-Smith N (Eds.): *Childhood and Old Age – Equals or Opposites?* Odense University Press 1999: 109-123.
8. Fennell V. *Meanings of Aging in a Southern Town.* In: Sault N: *Many Mirrors. Body Image and Social Relations.* New Jersey: Rutgers University Press 1994: 155-174.